

De honingbij op antieke munten.

Regelmatig kreeg ik de opmerking van anderen, waarom werden er bijen op antieke munten geplaatst en zijn het wel honingbijen die er op afgebeeld zijn? Graag wil ik deze vragen beantwoorden met deze tentoonstelling.

Je kan de afbeelding van de bij op antieke munten verdelen in 3 typen

1: de honingbij vormt het hoofdonderwerp op 1 zijde van de munt.

2: de honingbij is een 'bijteken'

3: de honingbij is het onderwerp van een tegenstempel.

even een verduidelijking,

1: de bij als hoofdonderwerp.

Als de honingbij het hoofdonderwerp is op één zijde van de munt, mag je ervan uitgaan dat de beschermgod van deze stad de honingbij als attribuut gebruikt.

Volgende beschermgoden gebruiken de honingbij als attribuut:

de godin van de jacht en vruchtbaarheid **Artemis**

de oppergod **Zeus**

de godin van de landbouw **Demeter**

de satyr **Aristaios**

het product van de liefde tussen de god Zeus en de nimf Othreis, **Meliteia**

Artemis:

Als bekendste stad die de honingbij gebruikt als onderwerp op zijn munten is wel Efeze (Ephesos) (zie afbeelding). Artemis is de beschermgodin van deze stad. Zij wordt vooral geëerd als godin van de jacht (hert) en als godin van de vruchtbaarheid (de bij)(1). Ephesos is één van de eerste stadstaten die reeds vroeg begon met het slaan van munten (2). Op de eerste munten die geslagen werden (in de archaïsche periode), werden enkel de attributen van de godin afgebeeld, voornamelijk de honingbij, soms ook het hert. Vanaf ca. 390 v.C. als men op beide zijden afbeeldingen gaat slaan, worden beide attributen afgebeeld, elk op één zijde. Pas later zien we ook de godin zelf verschijnen op sommige munten. Eerst op de bronzen munten, daarna, in de hellenistische periode, ook op de zilveren didrachme. De goddin wordt het hoofdonderwerp en dringt de attributen op 1 zijde, waardoor de honingbij een kleinere plaats krijgen in het geheel (zie afbeelding).

Efeze was de bekendste en grootste stad in de oudheid die Artemis als beschermgoddin had, maar niet de enige stad.

Ephesos Tetradrachme ca. 390-330 v.C., de attributen van de godin zijn nog het hoofdonderwerp op de munten

Ephesos Didrachme ca. 258-202 v.C., de godin verschijnt op het toneel, de attributen verkleinen en komen op de keerzijde vd munt

Andere "Artemis"-steden zijn:

Bubon (Boubon, Licië) (3)

Deze stad heeft maar een geringe muntslag gekend, er zijn enkel bronsmunten bekend. Enkele uit de hellenistische periode en enkele uit de Romeinse keizertijd. Het is wel duidelijk dat de godin Artemis de beschermgodin van deze stad is. De hellenistische munt in de tentoonstelling toont aan de ene zijde de godin Artemis, met aan de keerzijde een hert en een bij. Op het eerste zicht zou je denken dat het een munt uit Ephesos is, vergelijk de afbeeldingen van de (eerder geslagen) Efesische munten met deze van Bubon en je kan er zeker van zijn dat er kopieerwerk aan te pas is gekomen.

Gentinos (Troas) Ook Gentinos heeft Artemis als beschermgodin, waardoor we de honingbij terugvinden op haar bronzen munten.

Zeus:

Kronos, de vader van Zeus was jaloers op al zijn kinderen, hij had in een orakel vernomen dat ooit één van zijn zonen hem van de troon zou stoten om zelf de troon te bestijgen. Om dit te vermeiden verslond hij elk kind dat zijn vrouw

Rhea baarde. Toen Rhea zwanger was van hun zevende kind, vluchtte ze naar het eiland Kreta, om er anoniem te bevallen van haar kind, Zeus. Ze liet Zeus achter in een grot op Kreta en wikkelde een doek om een dikke steen en gaf dit aan Kronos. Kronos verslond de kei, met de gedachte dat hij zijn zevende kind verslonden had. Zeus werd echter groot gebracht in een grot op Kreta door nimfen die hen voeden met de honing van de honingbijen en de melk van de geit Almathea. Om dit te herdenken zijn er verschillende steden op het eiland Kreta die de honingbij afbeelden op hun munten. Zoals de steden Elyros, Hyrtakina, Gortyna, Aptera en Praisos.

*Kreta Elyros, drachme vierde eeuw v.C.
Vz: de geit Almathea, Kz: honingbij
Ex Beastcoins*

Demeter:

Zij was de zus van Zeus en goddin van de landbouw en de gewassen. Ze wordt meestal afgebeeld met een korenaar, maar op 2 bronzen munten van de stad Smyrna wordt de honingbij afgebeeld als attribuut van deze goddin. Ook op de munten van de stad Kyzikos (Cyzicus) wordt de honingbij mee afgebeeld als attribuut van deze godin.

Smyrna, AE15 ca. 50-54 n.C. aan de ene zijde de godin Demeter, op de keerzijde honingbij.

Kyzikos, tetradrachme 390-340v.C. VZ Demeter met korenaren in de haren. Op de keerzijde leeuwenkop, tonijn en honingbij

Aristaios (een satyr, geen god):

Het Cyclade-eiland Keos heeft een bij op de ene zijde op de keerzijde staat volgens de meeste onderzoeker het gelauwerde hoof van Zeus. Maar meer en meer begint met te geloven dat de satyr Aristaios afgebeeld staat op deze munten. Aristaios zou de Keosianen beschermd hebben tegen de droogte en tegen de pestziekte. Vandaar dat ze ook hun beschermgod eren op hun betaalgeld.

Aristaios was imker en zoals de meeste satyrs beducht voor zijn streken en plagerijen. In de mythe van Orpheus wordt beschreven hoe hij de waternimf Eurydice belaagd en achtervolgd. Tijdens haar vlucht trapt Eurydice op een gifslang en sterft van de beet van de slang. De andere nimfen nemen wraak op Aristaios en doden alle bijen van de satyr. Aristaios begreep eerst niet waarom al zijn bijen stierven, maar later kwam hij te weten dat dit het gevolg was van zijn aanranding op de nimf Eurydice. Als boete moest hij vier koeien, vier stieren, een kalf en bloemen offeren aan de goden. Negen dagen na het offer groeiden uit de kadavers van die runderen nieuwe bijenzwermen.

Steden die de honingbij als attribuut van Aristaios afbeelden op hun munten zijn Ioulis, Karthaia en Koresia allen steden op het Cycladeneiland Keos.

*Ioulis AE10, derde eeuw v.C.
Op keerzijde honingbij*

Meliteia:

Meliteia is een product van het liefdesspel tussen Zeus en de nimf Othreis. Zoals steeds was de vrouw van Zeus, Hera, niet opgezet met deze nieuwe zoon van Zeus en was ze op zoek naar Meliteia om hem te doden. Om haar zoon te redden van de wraak van Hera, liet Orthreis haar zoon achter in een bos, waar hij werd grootgebracht door de bosnimfen die het voeden met honing (waar hebben we dat nog gehoord :-)) Op de plaats waar hij is grootgebracht stichtte hij later de stad Melitaia aan de voet van de berg Orthreis. Deze stad bestaat heden ten dagen nog steeds en ze eren er nog steeds Meliteia en zijn moeder Orthreis. Meer info over deze stad en zijn beschermer vind je via: <http://www.melitaia.gr/>

Meliteia, AE16 vierde eeuw v.C. Ex Nonos 4, lot 1199

2: de bij als “bijteken” op antieke munten.

Naast de Goden, de attributen en de heersers zelf, vind je ook regelmatig “bijtekens” op de antieke munten. Waarom die bijtekens erop staan is niet met zekerheid te zeggen, maar men vermoedt dat deze als een soort muntmeesterteken op de munten werden gezet. Nemen we bvb de munten van Abydos (zie foto's) De voorzijde van deze munten is steeds

dezelfde: het hoofd van Apollo. De keerzijde laat een arend zien met de naam van de stad + een “bijteken”. Er bestaan verschillende bijtekens: een honingbij, een amfoor een bijl, een staf in een krans enz. Met deze bijtekens kan men later nog weten wie ze heeft uitgegeven, indien er zou blijken dat de legering van de munt niet volstaat.

Ook de Romeinen gebruikten deze bijtekens op hun Republikeinse munten. Zoals de denarius op foto. Crawford beschrijft 17 verschillende bijtekens voor deze denarius met o.a. “fly” en geen “bee” maar ik vermoed dat Crawford een zeer goede numismaat was, maar geen entomoloog, als men de munt in de tentoonstelling beter bekijkt (zie foto hieronder), zien we duidelijk 2 voelsprieten en een angel aan het insect. Ik heb nog nooit een vlieg met voelsprieten en zeker niet met een angel gezien.

Rome, Denarius 92 v.C. Het bijteken is duidelijk een bij, met voelsprieten en angel

Er bestaat een groot aantal antieke muntplaatsen die de bij als bijteken gebruikt hebben. Naar mijn vermoeden meer dan 90 verschillende antieke steden, in de tentoonstelling vind je enkele voorbeelden.

3: de bij als tegenstempel

Het collectioneren van antieke munten met tegenstempels is een numismatisch onderwerp op zich. Er zijn verschillende collectioneers die er zich op toeleggen. En natuurlijk vind je ook hier weer diverse voorbeelden met de bij als tegenstempel. De tegenstempel werd vermoedelijk op de munten geplaatst door een veroveraar van de stad. Wordt de stad veroverd, dan werd al het geld van de stad geconfisceerd. In plaats van het ingezamelde geld terug te smelten en te herslaan, is het eenvoudiger om een tegenstempel te slaan (van de heerser) op de munten die reeds in de stad voorhanden is. Men kan zo zeer vlug weer geld in omloop brengen. Waarom de honingbij soms als tegenstempel gebruikt werd, is mij niet helemaal duidelijk. Maar ik durf te denken dat bij sommige tegenstempels de stad Ephesos op veroveringstochten makkelijk een bij als tegenstempel zou kunnen gebruiken. Zoals deze munt (op afbeelding) van de stad Tralles die op de handelsroute lag tussen Ephese en Anatolië. Even ter verduidelijking: dit is een gedachte die bij mij opkomt en is zeker niet bewezen of onderzocht. Nog werk aan de winkel...

Tralles, AE17

Vz: Apollo naar rechts Kz: Tripod met tegenstempel (honingbij)

Piet Vanmarsenille

Bibliografie:

- survey: Boubon. The Inscriptions and Archaeological Remains. 2004 - 2006, Athens 2008
- Stefan Karweise : Die Münzprägung von Ephesos
- Moeders, Godinnen en Sultanes, Bozar Books
- Roman Republican Coinage, Michael H. Crawford